ferde İslâm ordusuna kumanda etti. Bu savaşlardaki başarısından dolayı Suriye'de büyük bir şöhrete ulaştı ve Muâviye'ye bağlı kalarak Hıms valiliği yaptı. Sıffîn Savaşı'nda onun safında yer alan Abdurrahman, 664 ve 665 yıllarında, Bizans'a karşı Anadolu içlerine kış seferleri düzenlemekle görevlendirildi. Oğlu Yezîd'i veliaht tayin eden Muâviye'nin, hilâfet meselesinde oğluna rakip olmasından korktuğu ve şöhretinden çekindiği için, Hıms haracı karşılığında Abdurrahman'ı İbn Usâl adlı bir hıristiyan doktora zehirlettiği rivayet edilir.

BİBLİYOGRAFYA :

Halîfe b. Hayyât, *Târîḫ* (nşr. Süheyl Zekkâr), Dımaşk 1967-68, s. 198, 222, 240, 241; a.mlf., *eṭ-Ṭabaḳāt* (nşr. Süheyl Zekkâr), Dımaşk 1966-67, II, 612, 798; Fesevî, *Kitâbü'l-ma ͑rife ve't-târîḫ* (nşr. Ekrem Ziyâ el-Ömerî), Bağdad 1974-76, III, 319; Belâzürî, *Ensâbü'l-eşrâf*, IV/1 (nşr. İhsan Abbas), Beyrut 1979, s. 104, 109, 283, 532; Taberî, *Târîḫ* (nşr. M. J. de Goeje), Leiden 1879-1901, I, 2093, 2913-2914, 2921, 2927-2928, 3057, 3272, 3302, 3338, 3360; II, 67, 81, 82-83; İbn Abdülber, *el-İstî ͑âb* (nşr. Ali Muhammed el-Bicâvî), Kahire 1969, II, 829-830; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-ġābe*, Kahire 1285-87, III, 289; İbn Hacer, *el-İṣābe* (nşr. Ali Muhammed el-Bicâvî), Kahire 1390-92/1970-72, V, 33-35; H. Lammens, "Abdurrahman", *İA*, I, 48-49; H. A. R. Gibb, " ͑Abd al-Rahmān b. Khālid", *EI²* (İng.), I, 85.

 MUSTAFA FAYDA

ABDURRAHMAN HAN

(عبدالرحمن خان)

(1844-1901)

Afgan emîri (1880-1901).

Çocukluğu Kâbil'de, gençliği, babası Efdal Han'ın 1850'den itibaren başlayan Belh valiliği dolayısıyla Afgan Türkistanı'nda geçti. Dedesi Dost Muhammed Han'ın Bedahşan, Katagan, Dervaz ve Pamir bölgelerini içine alan geniş sahayı hâkimiyeti altına alırken giriştiği harekâta o da katıldı. Dedesinin 1863'te ölümünden sonra amcası veliaht Şîr Ali Han, Afgan tahtına çıktı. Fakat babası Efdal Han ile diğer amcası A'zam Han, Şîr Ali'yi emîr olarak tanımadılar. Onların bu tutumu Afganistan'da 1868'e kadar devam eden kanlı bir iç savaşın başlamasına sebep oldu. O, bu iç savaşta amcası Şîr Ali'ye karşı büyük bir cesaret ve maharetle savaştı, hatta Kâbil'i işgal ederek babası Efdal Han'ın emirliğini ilân etmesine zemin hazırladı. Fakat babasının 1867 Ekiminde vefat etmesi üzerine amcasının emirliğini kabul

Abdurrahman Han

etmek zorunda kaldı. Bir müddet sonra Şîr Ali kuvvetleri karşısında büyük bir yenilgiye uğrayarak önce İran'a, ardından Türkistan'a kaçtı. Bunun üzerine Ruslar'dan yardım istediyse de bir sonuç alamadı; ancak Semerkant'ta oturmasına izin verildi. Bu arada Şîr Ali'nin İngilizler'le arasının bozulması ve Ruslar'a meyletmesi, Abdurrahman Han'ın Ruslar'dan yardım alma ümidini tamamen yok etti. Fakat bir süre sonra hadiseler onun lehine gelişmeye başladı. Osmanlı hükümetinin aracı olmasına rağmen ikinci Afgan-İngiliz savaşı patlak verdi ve İngilizler'e karşı koyamayan Şîr Ali, Afganistan'dan kaçarak Ruslar'a sığınmak mecburiyetinde kaldı; bir süre sonra da öldü.

İngilizler, kendi politikaları doğrultusunda hareket etmek şartıyla Abdurrahman Han'ın emirliğini kabul ederek Afganistan'ı ona teslime karar verdiler. 11 Ağustos 1880'de, İngilizler'le Semerkant'tan Afgan Türkistanı'na dönmüş bulunan Abdurrahman Han arasında bir antlaşma imzalandı. Yapılan antlaşmaya göre Abdurrahman Han Afgan emîri olacak, ancak dış siyasetini İngiliz politikasına uygun bir şekilde yürütecekti. Buna karşılık İngilizler de Afganistan'ı boşaltacaklar, fakat Hindistan'ın savunmasında stratejik önemi büyük olan Hayber Geçidi, Kurram vadisi ve Kuvatta gibi mevkileri kontrollerinde bulunduracaklardı.

Abdurrahman Han ilk iş olarak orduyu yeniden düzenledi. Ardından, memleket içinde isyan halinde bulunan Türk asıllı Galzaylar (Gılzay) ile İshak Han'ı ve Hezâreler'i itaat altına alarak Afganistan'da kontrolü ele geçirdi. Bu arada askerî reformların yanı sıra, memleket idaresinde de değişiklikler yaptı; bir yüksek danışma kurulu ile bir umumi meclis kurdurdu. Ancak meclis, Abdurrahman Han'ın ülkede tek hâkim olma arzusu yüzünden kısa zamanda fonksiyonunu kaybetti. İngilizler, bu şekilde Afganistan'da idareyi tamamen kendi elinde toplayan Abdurrahman Han'dan, ülkenin güney ve güneydoğusundaki kabileleri kışkırttığını iddia ederek Hint-Afgan sınırının tesbit edilmesini istediler. Başlangıçta İngilizler'in teklifini reddetmekle beraber, daha sonra büyük baskılar sonucu müzakereyi kabul etmek zorunda kaldı. Kâbil'e gelen İngiliz temsilcisi Sir Mortimer Durand ile 12 Kasım 1893'te imzalanan ve Durand Antlaşması olarak bilinen anlaşma ile bugünkü Afganistan'ın güney ve güneydoğu sınırları tesbit edildi. Daha sonraki tarihlerde ise, Afganistan'ın "Kâfiristan" olarak adlandırılan bölgesinde bir harekâta girişerek halkını İslâmlaştırdı ve harekâttan sonra "Nûristan" adını alan bölge halkının bir kısmını ülkenin diğer yörelerine yerleştirdi.

Abdurrahman Han yirmi yıllık bir saltanattan sonra 1901 Mayısında ansızın hastalandı; ardından da sağ tarafına gelen felç yüzünden hükümdarlık görevini yapamaz hale geldi. Bunun üzerine, 28 Eylül 1901'de devletin ileri gelenleri huzurunda, emirliği büyük oğlu Habîbullah Han'a devretti. Üç gün sonra da elli altı yaşında iken vefat etti. Abdurrahman Han, iç çekişmelerin ve dış istilâların altüst ettiği Afganistan'ı ve düşman kamplara bölünmüş Afgan halkını kontrol altına almayı başarmış, Afganistan'ın idaresi için oğluna yaptığı tavsiyeler uzun zaman Afganistan'ın iç ve dış politikasının esaslarını teşkil etmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Abdurrahman, *The Life of Amīr ͑Abdur Rahmān* (I-II), London 1900 (eserin ilk cildi Abdurrahman Han'ın *Hâtırât*'ının tercümesidir); G. S. Robertson, *The Kafirs of the Hindu-Kush*, London 1896; A. Hamilton, *Afghanistan*, London 1906; H. L. Nevill, *Campaigns on the North-West Frontier*, London 1912; C. C. Davies, *The North-West Frontier, 1890-1908*, London 1932; P. Sykes, *History of Afghanistan*, London 1940; W. K. Fraser—Tytler, *Afghanistan: A Study of Political Developments in Central Asia*, Oxford 1950; R. L. Greaves, *Persia and the Defence of India (1884-1892): A Study of Foreign Policy of the third Marquis of Salisbury*, London 1959; A. Fletcher, *Afghanistan: Highway of Conquest*, New York 1966; Mehmet Saray, *Dünden Bugüne Afganistan*, İstanbul 1981, s. 111-115; M. Longworth Domes, "Abdurrahman Han", *İA*, 53-57; C. Collin Davies, " ͑Abd al-Raḥmān Khān", *EI²* (İng.), I, 87-88; D. Balland, "Afghanistan", *EIr.*, I, 553-554.

 MEHMET SARAY